

«AZƏRBAYCAN» qəzetinin 1919-cü il 14 aprel (Bazar ertəsi günü) tarixli 157-ci nömrəsinin ADA Universitetinin dəstəyi ilə transliterasiyası

ELAN

1919-cü sənəsinə seçənə [sarşənə axşam] günü aprelin 14-ündə, gündüz saat 11-də Azərbaycan Məclisi-Məbusanının iclası olacağı elan edilir.

7-105

QİSMİ-RƏSMİ
[RƏSMİ HİSSƏ]

Dəvət

Azərbaycan Cümhuriyyətinin Bakı qəzası Əxi-əsgər [Hərbi cəbhə] idarəsi bina tutub fəaliyyətə başlayıbdır. Camaati-müsləmani Fəramuş etməyin [nutumayın] ki, hər bir əsgərliyə davət olunan şəxs borcludur qalban gəlib öz vəzifəsinə ifa etməsin və bununla həmin şəxs öz millətinə böyük bir xidmət göstərər və Azərbaycan Hökumətinin yaşamağına səbəb olar.

Camaati-müsləman! Yad ediniz ki, hökumətin paydar [dəmni] olmağına laşkar lazımdır. Ona binaən [ona görə] o səxslər ki, əsgərlik vəzifəsində bura xələmələr olub [boyun qapırn] gəlməzlərə, özərinə millət yanında böyük eyib gətirənlər və digər [yandan] qanuna müvafiq böyük bir tanbəhə [cəzaya] düşəcəklər.

Azərbaycan Hökumətinin

Bakı qəza Əxi-əsgər idarəsi tərəfindən

MALİYYƏ NAZİRİNİN
QƏTNAMƏSİ

30 Mart 1919 sənə

Azərbaycan Hökuməti tərəfindən buraxılacaq 100 manatlıqlar xüsusunda

1) İndiyə qədər işlədilməkdə olan pullardan başqa hökumət tərəfindən təsdiq edilmiş 300 manatlıq Azərbaycan dövləti pulları buraxılsın.

2) Göstərilən pullar dövlət əmvalı [malları] ilə təmin edilir.

3) Maliyyə nazirinə həvalə olunsun ki, ham[ın] pulların işlənməsi qanunu və buraxılması qəydlərini nəşr edib "Azərbaycan" qəzetasının qismî-rəsmində həmin pulun 1919-cü il şəklini təsvir ilə elan etsin.

Maliyyə naziri

vəzifəsinə ifa edən:

Əliqəzə Hasanzadə

AZƏRBAYCAN CÜMHURİYYƏTİ TƏRƏFİNDƏN
BURAXILACAQ 100 MANAT QİYMƏTİNDƏ
OLAN PULLARA DAİR QANUN

1) 1919-cü sənədə yeni təsdiq edilmiş 100 manatlıq pulların nümunələrini əhali görərək həmin pulları ilə əşina olmaları üçün Cümhuriyyətin bütün xəzinəxanalarında qoyulması lazım olduğu kimi, bütün məhali [yerli] istiqraz idarələrində qoyulmalıdır ki, bu növlə bütün əhali həmin nümunələri görüb onlara əşina olsunlar.

2) Azərbaycan Cümhuriyyəti tərəfindən 1919-cü sənəsində buraxılacaq 100 manatlıq pulların əhali arasında Bakı xəzinəsində 1919 sənədə aprel ayının 10-undan və qeyri xəzinələrdən işə məzkur [dəyilən] 100 manatlıq pullardan onlara lazımı miqdarda verildikdən sonra intişar ediləcəkdir [yayılaçaqdır].

3) 1919-cü sənə şəklində olan 100 manatlıq pulların Bakı xəzinə-nəsi ləkəli, əzilmis, çirnilmiş, çirkinləşmiş və yaqınanmış buraxılmadırlar.

4) 1919-cü sənə şəklində olan zədələnmiş 100 manatlıq pulların dördüncü üç hissəsi qalmamış ola və yaqınanmış qəbul olmasın, bir tərəfindən nömrə və ya imzası olmaya və yaqınanmış əvvəlki nömrələrdən biri olmasın ola və bir də yeni nömrələr birsindən bütün nömrə düzəltmək qeyri-mümkün olarsa, əlver məqamında qəbul ediləcəkdir. Çirnilmiş və parçalanmış yüz manatlıq pullar həmin qəbul edilmiş [o halda ki] parçalanmış hissələr bir-birlərini tutuşdurulmuş və yaqınanmış nömrələr, nişanları çirnilmiş pullar kimi düz gəlməyə və yaqınanmış növlərini tutuşdurulmuş parçaları həmin puldan olmadıqları aşkar olar.

Maliyyə naziri:

Əliqəzə Hasanzadə

1919 SƏNƏSİNDƏ BURAXILAN
100 MANATLIQ PULLARIN TƏSVİRİ

Pullar adı ağ kağızda olaraq su nişanı olmadan tab [çap] edilmişdir. Pulun tulu [uzunluğu] 138 millimetrdə və arz [eni] isə 89 millimetrdədir.

Üz tərəfi

Üz tərəfi 1) yazılardan və 2) tormisal [torski]l nəqşlərdən ibarətdir.

Yazısı

Yazısı tünd qəhvəyi rəngdə təb edilmişdir. Biletin yuxarisində 5 millimetrdə böyüklüyündə əhali hürufatı [hərfləri] "Azərbaycan Hökuməti" yazılmışdır. Həmin yazı biletin yuxarı tərəfdə olan haşiyəsinin ortasında xalis, sari-əlif [sarı-zeytuni] fonunda yerləşdirilmişdir.

İkinci xətt [sətir]: "Yüz manat" kəlmələri ilə müdəviri-məl [dairəşəkilli], biletin ortasında, onun tulu [uzunluğunu] üçün bir hissəsinə işğal edərək [tutaraq] yerləşdirilmişdir. Həmin yazı böyük kəlmələrlə mənuş hürufat [nəxsi]li hərflər ilə ki, bunun yuxarı yazı qırımı-misal [qırımı]yca çalan [qəhvərim] səyisə [kəlgəsisə], əşğı hissəsi isə tünd qəhvəyi rənglə icra edilmişdir. Hürufat əşğı və sağ tərəfdən tünd qəhvəyi millərlə çəkilmişdir.

Üçüncü xətt: türk dilində bir-birilə müttəsil hürufatdan [bir-ləşmiş hərflərdən] ibarət iki kəlməni təsvir edir: "Azərbaycan Hökuməti". Bu xətt 10 millimetrdə arızində nazik tünd qəhvəyi rənglərlə boyanmış millərin üstündə yazılmışdır. Bu sözlərdən birinin hürufatı tünd qəhvəyi rənglə yazılıb sari-əlif xətt ilə dövrələnmişdir. O ki bəzən hürufat ifadə açaq sari rəngdən əlavə tünd qəhvəyi rəngdə daxi yazılmışdır.

Dördüncü xətt: biletin ortasında ən iri hürufat ilə türkcə "Yüz manat" yazılmışdır. Hürufat rəngi, kağız ən rəngi yazıldı kimi yazılmışdır. Hürufat tünd qəhvəyi kontura ilə, əşğıdən və sağdan işə kişər nazik xətt [ilə] dövrələnmişdir.

Bəşinci xətt: "Saxta[s]ını" yəpanlar qanunun təqib ediliş" kəlmələri tünd qəhvəyi rəngdə kiçik hürufat ilə icra edilmişdir.

Altıncı xətt: "Qanun lili" kəlməsi hər tərəfdən bir hərfl [boyunda] yuxarıdakı xətdən qəşsdir. O, yuxarıdakı xətdən bir işi və aralı olaraq yazılmışdır.

Yeddiinci xətt: türk dilində yazılmış və bəşinci, altıncı xətlərin eyni ilə tərcüməsidir.

4, 5, 6 və 7-ci xətlər açaq sari rəngli tor nəqşli xalını təsvir edən yerdə yazılmışdır.

Biletin sol tərəfinin əşğı hissəsində sütunlar və xali arasında saxda yazılmış "Həyatı-Vükəla raisi" [Nazirli Kabineti sadri] və bunun altında Həyatı-Vükəla raisinin imzası.

Bir az əşğı həmin hürufatla yazılmışdır: "Maliyyə naziri" və bunun əşğısində Maliyyə nazirinin imzası.

Biletin əşğı hissəsində sağ tərəfdə həmin sözlərin tərcüməsi olaraq türk dilində yazılmışdır. "100" daxi türkcə yazılmışdır.

Biletin haşiyəsi hər iki tərəfdən iki sütunlarla təqəyülənmiş [dastkəlməmiş], Şərq üsulunda tağ təsvir edir. Sütunlar tünd qəhvəyi

rənglə mənəşdür [nəxşlənmişdir]. Haşiyənin yuxarı küncürləri mürəbbə [kvadrat] olaraq, içarisində dövrə [çində] "100" yazılmışdır.

Biletin əşğı tərəfində sütunlarla xalını arasında 4 millimetrdə tulu [uzunluğunda] həndəsə üsulu ilə sinq xətlərin arasında yeddidi dafa, yuxarıda "manat", əşğıda isə "yüz" yazılmışdır.

Sütunların əsası iki xətlə ayrılır və həmin şrifit ilə yazılmışdır: "yüz manat".

Biletin mərkəzi yuxarı tərəfdən iki böyük dövrə ilə sıklıms, xalının yan və əşğı tərəfində dörd ildüzlü nəqşlər vardır. Bu nəqşlərin əşğı tərəfi qırmız-qəhvəyi rənglə yazılmışdır. Xalın əşğı tərəfində saçaqlar var. Xalın yuxarısi iki tərəfdən yeddidi dafa dışarı cıxmış müdəvır [ğirdə] xətləri mühtidır [şahət edir]. Yuxarı və əşğı tərəfdən açaq sari rəngli xətlər vardır.

Bu müdəvır xətt xalını yuxarı guşələrində iki dövrələrlə mərubtudur [bağlıdır]. Bu dövrələrin içində qırmızı-qəhvərangli və əşğı tərəfdən tünd rənglə rənglənmiş sol dövrədə "yüz", sağ tərəfdə isə türkcə "yüz manat" yazılmışdır. Bu dövrələrin əşğı və yuxarı tərəflərində nəqşlər vardır. Böylə ki, əşğıdakı nəqş yuxarıdakından böyükdür. Haşiyə[lanmış] xali və əsası açaq sari rəngli bir-birilə keçirilmiş dövrələrlə yazılmış tor təsvir edir.

Biletin dal tərəfi

Biletin dal tərəfi 1) yazı 2) dalğəmisal [dalğəşəkilli] tordan ibarətdir.

Yazısı

Yuxarı xətdə "Azərbaycan Hökuməti" tünd qəhvəyi millərin üstündə yazılmışdır. Bu kəlmənin hürufatı [hərfləri] kağızın öz rəngi ilə yazılmışdır. Hürufatın içində bilinməz nazik xətlər vardır.

Bu kəlmələr adı hürufatla yazılıb hər iki tərəfdən nəqşlərə araya almışdır. Haşiyənin mürəbbələri[nin] bitşidyvi yerdə səkkizguşəli ildüz əmələ gəlir ki, bunların sağ tərəfindəkində rusca "1919 il" və sol tərəfindəkində türkcə "1325 sənə" yazılmışdır.

İkinci xətdə müdəvır [ğirdə] olaraq türkcə "Azərbaycan Hökuməti" yazılmışdır. Bu kəlmələrin hürufatı kağızın adı rəngi ilə yazılıb sağ və əşğı tərəflərdən tünd qəhvəyi rənglə əhatələnmişdir. Üçüncü xətt: on mürəbbə-misal [kvadratşəkilli] yerdə açaq rəngli "yüz manat" yazılmışdır. Böylə ki, "yüz" mürəbbəsinin sol küncündə, "manat" isə sağ tərəfdə yazılmışdır. Bu kəlmələrin hürufatı açaq qəhvərangli yazılıb mərkəzə yavaşlıqdıca kiçikləşir.

Dördüncü xətt: mürəbbənin əşğı tərəfində sağ və sol guşələrində birer dafa "yüz" yazılmışdır. Bundan daha əşğı xirdə saxda xətlə yazılmışdır: yuxarıda birinci xətdə – "barabər işlənil", ikinci xətdə əvvəlki xətdən bir qədər uzun və böyük hərflə – "Rusiya dövləti", üçüncü xətdə isə vəsəti [orta] hürufat ilə "kağız pulu ilə" yazılmışdır. Bu kəlmələr üç dafa nazik millər ilə əhatələnmişdir.

Sağ tərəfdə həmin növ ilə və həmin sözlər türkcə yazılmışdır: "Rusiya dövlət kağız pulu ilə barabər işlənil".

Biletin sol tərəfində rəngsiz haşiyə üstündə və əşğısində yazı ilə "yüz manat" yazılmışdır. Biletin sağ tərəfindəki haşiyəsində həmin bu sözlər rusca olaraq yazılmışdır.

Ancaq rusca manat kəlmələri mənuş [nəxsi]li hüruf ilə yazılmışdır.

Biletin mərkəzi qırmız-qəhvəyi rəngli və səkkiz guşəli ildüzü təsvir edən dövrədən ibarət olub, içarisində türkcə "Yüz manat" yazılmışdır. Dövrənin atrafını on altı parçalı özge bir dövrə əşğı edər ki, hər bir parçəsında rusca və türkcə "yüz manat" yazılmışdır. Parçələrin dövrəndə [dövrəsində] isə rusca "rubles" yazılmışdır.

Biletin dal tərəfi dalğəli tor misalında rənglərlə boyalanmışdır.

Maliyyə naziri:

Əliqəzə Hasanzadə

KİRİMƏYİRLƏR

Qarabağın general-qubernatorluq şəklinə salınması işi Azərbaycanın daxili işlərindən olaraq bitmiş bir məsələ olduğu halda, erməni partiyaları – daşnax və qeyri-daşnax – "Qarabağ məsələsinin" həll edilməsinə hesab edib, dediqə-dövlətinə davam edir və kirimirlər.

Bu məsələdə erməni partiyalarının yəqinlərini, Azərbaycan hökumətinin Qarabağda general-qubernatorluq təşkilatı əmrindən artıq, bu əmrin ingilis ali komandanlığın təsdiqi və təsvib edilməsi [bəyanlanmış] keyfiyyətdir.

Bunun üzrədir ki, erməni partiyalarının qəzetələrində ingilis baş komandanlığın söyüb erməni mənafeyini daim müdafiə edə gəlmis olan ingilislər "bivəfa"lıqla ittiham edirlər.

Görünür ki, ermənilər bu zəmdə və bu ümiddə imişlər ki, erməni müdafiəsi ilə məşhur olan ingilislər ermənilərin bütün haqq və nəhaq tələb və arzularını, başqalarının hüquq və ixtiyarlarını təpələyəcək qədər müdafiə edəcəklər və ermənilərin "Xatirəsi" üçün haqqı nəhaqqə verəcəklərimiz.

Erməni partiyalarının zənninə, hər şey ki, ermənilər tərəfindən istənilir, ədalət üzə irəz olunan istəklər və çönlük Yevropa ədalətəparəstidir, erməni istəklərini əmələ gətirməyə borcludur. Lakin görürük ki, Yevropa əhli olan ingilislər ədalətə erməni partiyalarının göziyyə baxmaq və bu tabiri [sözü, ifadəni] yalnız erməni mənafeyini əsas tutaraq təfsir etməklə [yozmaq] istəməyib, öz gözləri və öz ağılları ilə iş görməyə səlah [döğr]ü bilirlər.

Yevropa əhlinin ingilislərdən başqa firqələri daxi bu axır zaman erməni hirs [hərşilik] və tamahına diqqət nəzərini yetirib bir hirs və tamahı əzəlməğə vacib bilirlər.

Qarabağın Azərbaycan torpağı olaraq üzrə Azərbaycan general-qubernatoruna təpirlməsinə əmrinin Qafqaz içində baş komandanlığın tərəfindən təsdiq və təsvib edilməsini bu məsələnin gələcəkdə bizim mənafeətimizə müvafiq olaraq həll ediləcəyini işəbat edən bir əlamət kimi tələqət etməklə [qiyamətəndirmək] olar. İngilislər bu məsələdə bizim haqq və erməni iddialarından nəhaq olduqunu iqrar etmiş [təsdiqlənmiş] olurlar. Sübhəsis, əgər biz general-qubernatoru Qarabağə deyil, İrəvan üzvədlərinə təyinin etmək istəsəydisək, ingilislər bizim nəhaq [iş] tutmaq istədiyimizi görüb mane olarırlar. Amma Qarabağə mane olmadılar. Çünki bu yerin Azərbaycan torpağı olduğu ingilis məhəllində [dairələrində] daxi müəyyənlər müqərrər [təsdiqlənmiş] bir məsələdir.

Qarabağ general-qubernatorluq şəklinə salmaq hökumətimizin maqul [məntəqili] əmrilərdən biri olan kimi, buralda general-qubernator olaraq üzrə Xosrov Paşa bəy Sultanoğlu həzrətərinin təyini edilməsi daxi eyni dərəcədə müvafiq və yerli-yerində qarşı edilmiş bir intixab [seçim] ədd [həsab] edilmişdir. Xosrov Paşa bəy həzrətərinin Qarabağ üçün ən münasib və müvafiq bir general-qubernator olmasını ingilislər baş komandanlığın dəqiqləşməsi kimi, bu xüsüsə buğünərdə nərs etmiş olduqları proklamasiyanlarında [bəyannamələrində] Xosrov Paşa bəyini əmrilərinə təmə olaşmış yerli əhaliyə və baxşus [xüsüsisi] ermənilərə tövsiyə edirlər.

Haqiqət, Xosrov bəy Qarabağ üçün ən münasib bir raisdir. Qarabağ həyatına tamamilə əşina olan və zat sağlaml bir vücudə malik olan kimi, sağlaml və salamət polikəti yerdən və təhti-idarəsini [idarəsi altını] təpirlməsinə olan yerin ümumi mənafeyini xüsusi surətdə nəzərdə tutan bir zətdir. Ermənilərin Xosrov bəyi "erməni-sevməz" dəyə nəzərə verməyi erməni partiyalarının bir çox övüvlü [sözün] kimi müğəyir-həqiqət [həqiqətə zidd olan] rəylərdən biridir.

Xosrov bəy Qarabağın bilafərq-millət [millət fərq]i qoymadın] hər bir əhlinə bir nəzərlə baxan və ümmum Qarabağ əhlinin əşyası və isti-rəhət üçün bir dərəcədə cəhəlsiz ədalət tərəfdən bir hakimdir. Əlbəttə, əgər erməni çuhələri [çuhələri] erməni partiyalarının təhrik və təşviqlə ilə bədadəlalə [təbiiyəsizlik] edib ölkədə iqtisad və şuriş [qarışıqlıq, şuluqluq] salmaq istəyəcəklərsə, Xosrov bəy ki kimi ümmum Qarabağ əhli üçün zərər və ziyanlı olan hadisələrə qeyzəds baxmayıb, təmini-əşyası üçün əlindən gəlan tədbirləri ittaxz edəcəkdir [tədbirləri gətirəcəkdir]. Buna da əminlik, əgər Qarabağda sülh və əsasıyla yaşamaq istəyən ermənilərə qarşı müəsləman çuhələri tərəfindən nələyiq hərəkətlər baş versə, Xosrov bəy ki xüsüsə da lazımı tədbirlər görüb müqəssirləri cəzalandıracqdır.

Hər halda Qarabağ ermənilərinin əşyası və istirahətə yəşaması öz tərhiz-hərəkətlərindən əsli bir məsələdir. Məhəlli [yerli] hökumətə tabe olub da öz iş-güclərinə məşğul olarlarsa, rahat yaşayalar, yox,

əgər daşnax və əmsalı təşviqatına uyub da Azərbaycan Hökumətinə tanımaq və qəşdən iqtisad salmaq istəsələr, o halda yaman güzəran keçirmələrinə səbəb özləri olurlar.

İngilislər Qarabağ general-qubernatorluğunu təsdiq etmədən əvvəl erməni partiyalarının qıyır-bağlarına və fitnəməzi [fitnələri] təhrikatlarına bir mənə vermək olardı. Böylə mənə ki, ermənilər Qarabağda qəşdən sünii iqtisadlar çixarməqlə Qarabağ general-qubernatorunu baş komandanlığın gözündə ləkələndirmək istəyirlər. Lakin indi, yeni bir halda ki, baş komandanlıq pişəvəqt [qabaqcad] işdən və general-qubernatorun hərəkəti-müdəbbirəsinədən [tədbirli hərəkətindən] xəbərdar oldu və bu əmrir təsdiq eddi, o halda erməni partiyalarının buğünəki qıyırqır yersiz və mənasızdır. Bu gündən sonra Qarabağda ermənilər tərəfindən bədadəlaləqlər baş verərsə, deyil Azərbaycan general-qubernatoru, bəlkə ermənilərin özləri komandanlıq gözündə ləkələnilib amad qazanarlar. Bu isə gələcəkdə erməni məsələsi hallına dəxi sui-təsirlər [mənfəi təsirlər] buraxar. Hirs və tamah erməni partiyalarının gözüni ümmummis ələ, yəsinə bu cəhətni nəzərə alıb da, əvvəl-əvvəl erməni camaatı üçün zərər yetirib fəna bəhrələrəndən əl çəkər və Qarabağ haqqında birkərəlik kiriyarlar.

Hacıbəyli Üzeyir

AZƏRBAYCAN HAQQINDA
TARİXİ, ƏDƏBİ VƏ SİYASİ MƏLUMAT

(keçən nömrələrdən məbət)

Qardaşlardan və oğullardan bəhs etdikdə, mən heç vaxt əziz bacarımları və qızlarımla xatirədən çixmədim. Cəhənn birinci gözəllik mövqeyini və rütbəsini tutan albatta qardırım. Qədim alim-alim dünyasında, baxışus [xüsüsün] tərk əlində bəzi nəvə əhvalında naş [rava görülməyən işlər, haqsızlıqlar səbəbindən] hüquq-bəşəriyyətdən məhrum qılmışdır.

Əlbəttə, istiqlaliyatımızı əldə etdiyimiz gündən, sübhəsis, qaldırılmış istiqlaliyatı bəyadığımızın dəstəsindən qəndərlimizi da kişilərə barabər bərk yapmışdır. Hərgah millətin sağ əlini kişilər təşkil edirsə, təbii, sol əl qəndərlir. Zəhirə öylə görünür ki, guya bütün zəhmət çəkən sağ əldir və sol əl haqiqət üzrə mənfəətsizdir. Ancaq bu hal böylə deyildir. Sol əlin qəndir-giyməti o vaxt bililər ki, sikkətilik istəyir. Bizim türk xalqımız bu halda sıldaydın sol əl ilə meydana çixədir. Xəstəyə əlac edilməzsə, o zaman ümidində olduğumuz tərəqqiyə çatmaq qeyri-mümkündür.

Mən burada qənd əlminin sol ələ müqayisə edəndikdə, heç vaxt onları rəncidəxatir etməklə [xatirəlinə dəymək] əyləndim, bəlkə qüvvə və hərəkət münasibətli sol əldəki zəriflik xasiyyəti haqqı üçündür. Mən qəndərlim hüquqda tam mənasılı kişilərə müsəvi [barabər] olmasın tərəfdarıyam. Ancaq mən əvər edirik ki, qəndərlim gözəlliyi həyə və ismət pərdəsində həyatımızdan bütün cərayənəmə belə dahlı olub, qəbalaqları zərifləşdirilməklə həyati-icti-maliyyətimizə həsün-təsir bəş etsin.

Mənim şəkkim yoxdur ki, bizim Azərbaycan xanəmlərmiş gözlərin cəhənn mərkəzi olan Parisin ancaq "L'Uvenyü Pera" küçəsinə tikməyəcəklər ki, orada gündə bir növ yeni moda libas icad olunsun və bu xanəmlərin ədəbiyyatı, yəni libas şəkkili jurnallarından ibarət olmayacağıdır. Bilsəks [əksinə], vətəndaş xanəmlərim ciddi təlim və tərbiiyə istinad edib millətimizin onlardan gözlədiyini mənfəəti verə biləcəkləridir. Böylə işləmək nəticəsində Azərbaycanın bütün nöqtələri işlənməyə olacaq və bizim əsimanımızda gənə vətənimizin sağıqlı ulduzları parıldamağa başlar. Həmin ulduzların onun xudan bəri şimaldan gəlmis istibdad qara, qalız və heybətlil buludları almışdır.

Mən yəne keçirəm fəvqə [yuxarıda] zikr etdiyimiz siyasi əhvalımızda. Vətənimizi çulğamış və istibdad səyisində siddətlənmiş Azərbaycan xalqını nəticəsində biz siyasi nəzərdən tam mənasılı qol olduq. Gənə xanlığı əlindən sonra Azərbaycanın o biri xanlıqları da bir-bir əlində. Bu əhvaldan sonra millətimizin üçün zərər bədvidir ki, təqribən yüz yirmisi sənə qəmginlik, işqışlıq və məyusluq bir həyat zamanı davam etdi və bu qədər uzun bir müddətdə millətimiz ağır zəncir altında əsarətdə saxlandı. Boyunduruğun cəfasını özünü o millət anlayar ki, hənəsinin boynunda daima istibdadın ağır zənciri əsməli ola.

İnsan istəyir ki, gözüni yəni mütəllimlərin o qarənliq ələmindən uçaq, özünü 1918-ci sənənin yaz günlərinə yetirsin. Üzrə Azərbaycan türklərinin çiqın kəsəli [qönüllü]yü və şiddətindən qayrı Azərbaycan da yaz günlərilə barabər təzə həyata, tərənnümü və dirliyyə başlasına bəxsin.

Hər millətin tarixi və qəmginlikdən, yaxud sədiq səhifələrindən ibarət olur. Qəmginlik və əsirliyə ədal səhifələrə qarşıdır, o zaman hürriyyət – o əli müqəddəslik qədr bilənir. Burada xatirəmə qəribə Venedikdə [Venesiya] Ədliyyə məhkəməsinin qəşis üstündə yazılmış bir ləvhə düşdü ki, rəvayətə görə o ləvhədə bu sözlər yazılmış imiş: Ədliyyə məmurları hər dəfə məhkəmə idarəsini girməkdən əvvəl məcburdurlar ki, qəmpin əstəsində dəyənub və ləvhəni oxusunlar: "Ricordeve del povero Fornaretto". Yəni "Xatirinizə bədxət dəyir-məncimin əhvalını salınız".

Dəyirmanın həkəyası bu imiş: Dəyirmanın yavaşlıqında gündüz günorta bir nəfəri xəncərlə qətilə yetirirlər. Qətil dəyirmanın görüb xəncərini öldürdüylü ədamın sinəsindən çəkil qıyımcağına. Bu cinayət məhkəməsi istintaqa verilir. Məhkəmənin həkəmi dəyir-məncinin yalvar-yaxarına və bilmərrə [aşla] müqəssir olmağında əsla inənməyib qətilinə hökm verir. Dəyirmanın qəntəməyə görə bəğdəndən qəribə. Onun əslməsindən sonra əsl qətil aşkar olur. Lakin iş-şiddən keçmiş və yazıq dəyirmanın məhkəmə qəntəməsinin xəstəsinin düşməsi qurbanı düşür. Bize da pəşəmənliq və nədəmət üz vərməsin dəyə qara marmar dəş üzəndə iri və qızıl xətti ilə böylə bir şey yazılmışdır: "Memento servitutum", yəni "Xatirinizə əzələ saxla".

Bu cürə ləvhənin təsiri o şəxslərə faydalı görürlər ki, öz şəxsi mənfəətlərini millətin mənafeyindən fəvq [uca] tutaraq sədaqətə millətinə xidmət edənlərin əyaqları altında quyu qəzələr və unudurlar o gözəl və pürnəma [mənalı] sözləri: "Salus populi supra lex", yəni "Millətin mənfəətini gözəlmək birinci və müqəddəs vəzifədir". Biz gərək bir-birimizə quyu qəzə və əvəlməz təpələri qurmalıyıq ki, onların üstündən səsimizi saxta verib bilinəmiz [hamıllaq] vətənimizin nəfəsinə [keyrinə] çalsaq.

Əlbəttə, biz dünənəməki əyilmişdikdə zəncirin davamını və buğünkü sədiq həyatımız xatirəmizdən qənarəsəz, bəyik xəyayət etmiş olarıq. Əgər doğrudan-döğrüyə sədaqət, dürüstəna və pak-zəlikə əlimizdəki hürriyyətin saxlanması qəydisinə sənəmənə sarıq da qalmaz işək, siz əmin edirik ki, hürriyyət gənə qəndərlim bir-birinə çəkil əlminədən uçaq gədar. Biz əsl yəne təkrar rəzalət [çində] əsirləkdə qalarız.

19-cü, baxşus 20-ci əsrlər o əsrlərdir ki, millətimiz onlarda nəhayətsiz və hədsiz müsibətlərə və imtəhanlara girmirə olmuşdır. Burada millətimizin qəyidi müsibətlərini izhar etməyə imkənmi yoxdur. Ancaq dəməyliməm ki, bu qədər müddətə rəva görülmə zülmün basisi Türkiyə və İrən ilə həmbühdüq olmuşdur. Bura, yəni Azərbaycan ölkəsi bir çox vıcdansız və insəfsəz jəndəmələrə bir meydən idi ki, bədxətliyyətimizdən və sədaqətimizdən onlar öz məmuryyəyüz xəşobxtəlik dəracə və rütbələrini artırırlar.

Birinci növbətdə bizə verilən əziyyətlərə ["İttihadi-islam" [İslam birliyi] bəydağı altında ittihad yəpəməmiş səbəb olmuş, sonra işə "türkəparəstlik" da təhmətləndirildi. Axırda məxburariyyət – separatizm ünvanı ilə təqşiriləndirildi.

Biz jəndəmələrə bir insəfsəz və ədsiz kağız kifayət edirdi ki, onları onunla mərkəzdə tufan qoparıb Peterburqa dahi kəsilməz teleqram göndərirdik ki, onların fəaliyyətləri və huyarlığı [əyiq-şəvqligi] nəticəsində hökumətə qarşı sui-qəsdin üstünü açmışdır. Hərgah kimsəyə səhnə qəbəsində əslim pərdənin qoparılması imkanı olarsa, o zaman səhənnin içində millətin müqəddəs tutduğu

şeylərin zəlli olduğunu görəcəklər. Beləvə [əlavə olaraq], orada dar ağacı, kündə, zəncir və qəmçi görülmək ki, onlarla gənəhsizlərə sorğu-sualsız əziyyət verməkdə olurlar. Qabaq tərəfdə işə dşlərində parıldayan nişan taxanları, yeni j

«AZƏRBAYCAN» qəzetinin 1919-cu il 14 aprel (Bazar ertəsi günü) tarixli 157-ci nömrəsinin ADA Universitetinin dəstəyi ilə transliterasiyası

2) Ermənistan Cümhuriyyəti nümayəndələri Sülh Konfransına buraxılısın.

O ki, qaldı bizim sair milli təbabətimizə, biz də milli prinsipa istinadən təklif edirik:

1) Ermənistan Cümhuriyyətinə Türkiyənin də erməni ilə maskun olan yerləri mülaqq olmalıdır [birləşdirilməlidir].

[2)] Bir də ermənilər dənizə çıxmıqda müsəidə istəyirlər."

QƏZƏTLƏRDƏN**Culfa-Təbriz dəmiryolunda**

Culfa-İravan dəmiryolunda hərəkət başlanmışdır. Martın 24-ündə Culfadan Təbrizə bir çox sərnişinləri birinci qatar varid olmuşdur [gəlməlidir].

Təbriz ilə Tiflis arasında bu yaxınlarda teleqraf münaşibət [rabitsəsi] bərpa edilməyi təsəvvür olunur.

Erməni siyasi nümayəndəsi

Sarkis Araratyan İran hökuməti nəzdinə Ermənistan siyasi nümayəndəsi təyin edilmişdir.

Rusiya məsələsi

Rusiya məsələsi mühüm olduğuna görə, Müəzzəm [Böyük] Dövlət Nümayəndələri Sürəsi Rusiya məsələsini qatı surətdə həll edər qurtarmayınca, başqa məsələlərlə məşğul olmaqcaqdır.

Rusiya nümayəndələri

Müəzzəm Dövlət Nümayəndələri Sürəsi qarşı qoymuşdur ki, Parisdə olan rus firqələri nümayəndələri Ümmurusiya Hökuməti üzvləri addı [hesab] edilə bilməzlər. Ona görə Sülh Konfransında iştirak etməyə haqları yoxdur.

TÜRKİYƏDƏ**Türk xanlığının xətabəsi**

İstanbulda nəşr olunan "İlən" qəzetisi yazır: "Avropada hüququmuz müdafiə məqsədi ilə milliyyətimizin həyat-ümmiyyəti haqqındakı yanlış cəryanların önünə keçiləcək və bu xüsusda rəfiqə və şafiq [səfəqlik, mərhəmət] və münsif [insaf] qalbli fransız nisvanına [qadınlarına] haqqı və haqiqəti bildirmək üçün xanlığımızı tərəfindən yazılan xətabənin düvalı-mötəlif nümayəndələri [Antanta nümayəndələri] vasitəsilə övəsi-övlətiliyə [göndərilmiş] xəbar alınmışdır."

Yeni mətbuat müdiri

Yeni həman qəzetinin yazdığına nəzərən, Türkiyədə mətbuat müdirliyində məşhur şair üstad [Rəcəzadə] Əkrəm bəyin oğlu Ərcümənd Əkrəm bəy təyin edilmişdir.

Tələbələr in övdati

Yvanada təhsilə baxılın türk tələbə və talibləri [oğlan və qız tələbələri] Həlibə-Əhmər [Qırmızı Aypar] mürəxəsi [nümayəndəsi] ökdət Hikmət [Geyr] bəyin təbəbüssəti ilə buğünlərdə İstanbulla övdat edəcəkdir [qızları] qadıncaqlar.

"Etifaf və Hürriyyət" firqəsi

İstanbul qəzetlərinin yazdığına görə "İttihad və Təraqqı" komitəsi süqutundan sonra "Etifaf və Hürriyyət" firqəsi tərəfindən fəhri hərəkət və fəaliyyət müşahidə olunmuşdur. Mərkiz [adı çəkilən] firqanın ən ciddi fəaliyyəti faqət "İttihad-Təraqqı" firqəsinə məxsus olanları tövfiq [həbs] və divani-hərbə [hərbi məhkəməyə] təslim etməkdir. Buğünlərdə həman firqəyə məxsus olan bir çox adamlar tövfiq edilmişdir. O cümlədən İsmayıl Haqqı bəy [Cənubtal], [Qara] Kamal bəy, Nuraiddin Ziya bəy, Yusif bəy, Şükrü əfəndi, Cəmal bəy və qeyriləri daxi dərdəst edilmiş [tutulmuş] və divani-hərbəyə [hərbi məhkəməyə] verilmişdir.

"Etifaf və Hürriyyət" firqəsi ətraf şəhərlər və qəzalarda bir çox şöbələr açmışdır.

NƏZARƏTLƏRDƏ [NAZİRLİKLƏRDƏ]

* Baş Fabrika müfəttişi Məsai Nazəratinə [Əmək Nazirliyinə] müəciatın məlum etmişdir ki, müstərik müqavilənamaya [kollektiv müqaviləyə] bəxan etilaf [uzlaşma] komisiyonu iclasında aprelin 9-da fəhli nümayəndələri aprelin 1-dən məvəciblərin artırılması və mənzil və qeyranın verilməsi tələb etmişdirlər. Bununla barəbar, fəhli nümayəndələri müssiəsə şəhərlərindən tələb etmişdir ki, cavab gəlməz 12-sindəkə verilsin. Vaxtın az olduğuna nəzərə alaraq fəhli nümayəndələri aprelin 16-sindəkə kölməyə razı olmuşlar.

Daxiliyyə Nazəratı Məsai Nazəratinə müəciatın məlum etmişdir ki, Bakıda işbu qayda üzrə mənzil həmişə [müsdiriş] qərarə alınmışdır. Mənzillər faqət əqdi [bağlanmış] üçün Gürcüstan Cümhuriyyətinin Xarıyyəti nazirinin fevralın 22-sində teleqrafla veridyi təklifi əlib, müzakirə üçün Azərbaycan Cümhuriyyətinin Vükala Şurasına [Nazirlər Kabinətinə] ıxdal etmişdir. Azərbaycan Cümhuriyyətinin Vükala Şurası həman təklifi bəxib təqdir etməklə barəbar, dəvət edilmiş təsəvvür olunan konfransda bu əşğədik məsələlərin də müzakirə olunmasını öz tərəfindən lazımlı görür.

1) Qafqaziya Cümhuriyyətləri Konfransında iştirak edənlərin istiqlalıyyəti müətaəbil [qarşılıqlı surətdə] təsdiq ediləcək və bu barədəki bütün dövlətlərə xətabən təntənəli akt elan edilisn.

2) Məzkur [adı çəkilən] cümhuriyyətlərin müdafiəsi üçün Sülh Konfransında hər yerdə lazımlı olduğu zaman müttəhədlürləy [birgə, yekdəli] pıxışda bulun[ul]sun.

3) İstiqlalıyyətimiz üzərinə kimin tərəfindən təcavüz olarsa, onun raf etməktən [aradan qaldırılmaqdan] ötrü müdafiə və tədarüklə tədbirləri gərilləsin.

4) Həmi sərhəd, torpaq və yaxud başqa mübahisəli məsələlərin sazışla həll, hərəğah sazış hüsula gəlməşə, həkəmə [arbitraj] məhkəməsi kəməyi ilə olsun.

Bütün cümhuriyyətlərdən ötrü kəskin bir vəziyyət alan qaçqınlar məsələsi nizama salınsın.

Konfransın dəvət edilməyi yərə gələdikdə, tutduğu mövqe və Dağıstan Cümhuriyyətinədən ötrü də əlvərişli olmasını nəqətiyə-nəzarində ən münasib yer Baki şəhəridir. Hərəğah konfransın Bakıda nəvət edilməyincə münəniət [mənae] gərilləsinə, o zaman Azərbaycan Hökuməti konfransın Tiflisdə nəvət edilməsinə razıdır. Konfrans dəvətini bu il mart ayında təyin edilməsi arzu olunur.

Bununla barəbar, Qafqaziya daxilində, Batum və Qars oblastları daxilində "Qafqaziya-Cənubi-Qərbi" [Cənub-Qərbi Qafqaziya] adında beşinci bir cümhuriyyət təşkil edilmişdir ki, bunun da mənafeyi Qafqaziya cümhuriyyətləri ilə sıx bir surətdə əlaqədar

olduğundan, siyasi və iqtisadi məramnamədə sazış hüsula gətirməkdən ötrü Azərbaycan Hökuməti məzkur [deyilən] cümhuriyyətin də həman konfransda iştirak etməsinə lazımlıdır.

Azərbaycan Cümhuriyyətinin qətnəmasını sizin hökumətinə xəbər verib rica edirəm ki, yaxında zikr olunan məsələlərdə haqqında hökumətinizin qərarını və konfransın dəvət edilməsi məkanının və vaxtının təyini məna xəbər verəsiniz.

[Məhəmməd] xan Təkinski

Ermənistanın cavab notası

Azərbaycan Cümhuriyyətinin siyasi nümayəndəsi həzrətlərinə Zaqaqaziyanın dörd cümhuriyyətlərinin dəvət edilməsi təsəvvür olunan konfrans məramnaməsinə əlavə olmaq haqqında aprelin 2-də 21 nömrəli notamız cavab olaraq xəbər veririk ki:

Məzkur cümhuriyyətlərin istiqlalıyyəti nəqətiyə-nəzarində durmaqla barəbar, Ermənistan Hökuməti Gürcüstan Hökumətinə etdiyi kimi, Azərbaycan Hökumətinin istiqlalıyyəti öz tərəfindən təsdiq etməyini Azərbaycan Hökumətinə xəbər verir. Bu münasibətdə bütün hökumətlər qarşısında təntənəli aktın elan edilməsini Ermənistan Hökuməti ancaq Qafqaziya daxilində mövcud gələn cümhuriyyətlərin sərhəd-torpaq ilə əlaqədar olan məsələlərini [m] mütaəqabil [qarşılıqlı] sazış və sülhə halından sonra mümkündür və yerli add [hesab] edir.

Ermənistan Hökuməti böylə təsəvvür edir ki, torpaq məsələlərinin həlli məzkur cümhuriyyətlərin istiqlalıyyəti müttəhədən müdafiə etmək üçün, həmçinin bu istiqlalıyyəti mümkün olan təhlüklərdən müdafiə etməkdən ötrü müttəhəd sazışla tədbirlər gərilləsin.

Qaçqınlar məsələsinin nizama salınması bilatərəddü [tərəf-düdsüz] konfrans məramnaməsinə daxil edilmişdir.

Ermənistan Hökuməti öz tərəfindən təklif edir ki, təbəvyyət [vətəndaşlıq] şərait və qaydaları və bir cümhuriyyət vətəndaşının qəti cümhuriyyət daxilində hüququnun təmin edilməsi konfransın məramnaməsinə daxil edilsin.

Ermənistan Hökuməti Qafqaziya-Cənubi-Qərbi Cümhuriyyətinin konfransda iştirak etməsinin qəbulunu qeyri-mümkün add [hesab] edir.

Konfransın dəvət edilməyi yerin Tiflis şəhəri olması ən müsəbəd-dir. Konfransın dəvət edilməsi vaxt konfransda iştirak edən hökumətlər arasındakı müxabirədən [xəbərləşmədən] sonra təyin edilə bilər.

Ermənistan Xarıyyəti naziri: Tıqranyan

HƏYƏTİ-MÜRƏXXƏSƏLƏRİMİZ

Mələm olduğu üzrə, Paris Sülh Konfransına göndərilmiş olan həyət-mürəxxəsələrimiz [nümayəndə heyətimiz] neçə müddətdən bəri İstanbulda dəyanib qalmışdı. Bunun səbəbləri haqqında da bir çox əşyələr çıxdı. Həyət-mürəxxəsəyə daxil olan həzrətdən müdirimiz Ceyhun bəy Hacıbəyli əfəndinin İstanbuldan yazmış olduğu xüsusi bir məktub bu məsələni bir dərəcə anlaşımaqda olduğundan, qismən iqtibasa qərarəlizmə [oxucularımızca] təqdim edirik. Ceyhun bəy yazır ki:

"... Olsun ki, buğünlərdə Parisə gədsin. [Məktub cümlədən yazılmışdır.] Həhalik 3 nəfərə izin verilir təsəbir. Bu barədə müzakirə-də bulunuruz. Türk hökuməti özəmdə [Ağoğlu] bəyi tutdu. Ona bu vəziyyəti təpsirəmə böyük bir xəta idi. Mən fransızca fransızlarla ingilislər bizi daxi fəna nəzarə baxırlar. Mən fransız qəzetlərini bir qədər təşviqatə gırışdırırdım və fransızlar arasında bir qədər tanış bulduğundan sonra bizi şimdiki artıq itilaf edirilər və çalışır ki, hamımızı Parisə buraxmaqda izin ətsinlər."

İran həyət-mürəxxəsəsinin Tehrana vürüdü

"Ra'd" qəzetisinin məhəlli xəbərdar [yerli xəbərlər] qismində yazıldığına görə, İran hökuməti yanına göndərilmiş olan Azərbaycan Cümhuriyyəti həyət-mürəxxəsəsi İsmayıl xan Ziyadxanov, general şahzadə Hüməyün Mirzə Qacar, Bakı konsulxanasının Mühakimət [Ədliyyə] şöbəsi rəisi Həbibulla xan cənablarının müşavəti ilə cəmədiyalsaninin 25-də Tehrana varid olub [çatıb] Müqtədir əl-Mülkün bağındə iqamət etməkdədir.

PARLAMAN ƏTRAFINDA

Azərbaycan Məclisi-Məbusanına əşğədik teleqraflar gəlmişdir. Teymurxanşuradan: Azərbaycan ordusunun kəndi paytaxtlarına ilk vürüdü [daxil olması] xəbərləri aldıqda, Qafqaz Cibalıyının Müttəfiqlərinin Cümhuriyyəsi [Birləşmiş Dağıstan Respublikası] Şurası məna Şura və bütün Dağıstan tayfaları isməndən qərdəşimiz və yeganə müttəfiqimiz olan Azəri türklərinin mümməssli [Azəri türklərinin təmsil edən] Məclisi-Məbusanı bəxib eləməsinə təpsirmiş. Baki şəhərinə Azərbaycanın müsəlləh [silahlı] qüvvəsi daxil olmaqda, bəha qiymətlərlə hasil olmuş yeni müsəlman hökumətinin istiqlalıyyəti mühəfiz olub bir daha sabit olması müstərhəmidir [arzu olunur]. Müttəfiqlər surası əmindir ki, nəcib Azərbaycan milləti ləridən də daima və hər bir cəhətdə qövlan və feilan əskidə kimi yenidən gənə Qafqaz hökumətlərinin hürriyyət və istiqlalıyyəti [ü]ğrunda qəranı təqədən Dağıstan tayfaları ilə cəyin-çiyinə gedəcək.

Yəşəsin cavən Cümhuriyyənin ümid və dəyanacağı olan şanlı Azərbaycan ordusu!

Müttəfiqlər Şurası sədri naminə: Vassan-Garay Cəba[qi]yev

6 aprel tarixli Ağdaşda olan Ərəş məhəlli mitinqü ümidvar olar ki, Müttəfiqlər komandanı öz hökumətlərinə mitinqün zeylədik [əşğədik] xəhişini bəyan edər: Əzim [böyük] Avropa müharibəsi nəticəsi olaraq böyük və kiçik millətlərin sərbəst və istiqlalıyyəti üzrə yaşamaq haqları müdafiə edilməyi elan edildi. Bunun əksinə olaraq, cahəngirlik [imperializm] iddiasında bulunan dəvərin [dairələrin] əşklərindən bəri İstanbul və Buğazlı müdafiə üçün mütəmadiyən [daimi] dəvəmə etmiş olan müharibələrdən dolayı xurdaş olmuş Türkiyəni dəhşətli bir surətdə cəzaləndirməyə üzrə onun əlindən İstanbul və Boğazları almaq məramı sövə edilir. Türkiyənin müqəddəs hüququ ayaq ələmə alınmasına qarşı olan siyasətdə müqəbil mitinq protesto izah edərək əzim dövlətlərin insanıyyətpərvərlik və mərhəmat hissiyyətinə uyub, 400 milyonluq bir İslam millətini başçılıq edən Türkiyənin müqəddər və hüququnu mühafizə üçün tədbirlər ititixz edəcəklərinə [tədbirlər görəcəklərinə] ümidvar oluru.

Mitinq sədri: Mahərram Asif oğlu Kətib: Məhəmmədov

Gəncədən – Biz Ağdaştə depozu beynəlmillət osta və fəhlələri həftə bayramı olmaq üzrə cümə günü hesab edilməsini təsti-qərarə aldıq.

Sədr: Kurat Müaviyə-sədr: Məlinko

Şəki və Ərəşdən erməni nümayəndəsi

Şəkidən Erməni Şuray-Millisi naminə böylə bir teleqraf gəlmişdir: "Şəki Erməni Şurayı-Millisi müttəhəddüqüv [yekdilliklə] Boğdan Balayan[ş] Şəki və Ərəş üzvələrinin erməni əhəli tərəfindən Azərbaycan Parlamentinə nümayəndəliyə itixab etmişdir [seçmişdir]. Balayan[ş]in Parlament əzəliyinə [üzvlüyünə] təsdiq edilməsi haqqında lazımi bina-güzərlidə bulunmaqğımızı [lazımi edimləri atmaqğımızı] xəhiş edirik.

Milli Şura Sədri: Tumanyan[ş]"

KONFRANS**Krım nümayəndəsi Ədhəm Feysi əfəndinin mühazirəsi münasibəti ilə**

- 3 -

Bu inqilabın Turan və İslam ələminə fəyadəsini olacaq, yoxsa zərərini? İstə, həpimizi düşündürən mühüm bir sual. Bu sual qarşısında mən yəna tərəddüd etməyərk dəyəyəcəm ki, bu inqilab Turan və İslam ələminə faydalı, həm çox faydalı olacaq.

Bu hökümə də şü yolda isbat edəcəyimi: Bütün dünyada – nə saxlayalım – kultura (hərs), sivilizasiya (mədəniyyət) cəhəti ilə ən gerik qalan biz olduğumuz kimi, qonşuların, bixəssə qeyrilərin o qüvvətli kapitalizminin təhəkkümünə, imperializminin təərrüzünə [hücumuna] ən ziyadə məruz qalaq, əzillən də biziz. Bu təhəkküm və təərrüzənd öylə qolay-qolay qurtulmamızıdır. Qurtulsaq belə, neçə-neçə sənalər mənəm, maddədən yüksəlmək və ən sonra yəna hesab-sız qurbanlar vermək, nəhəyatız qarlır tökmək icab edərdir [lazım gələrdi]. Halbuki şimdiki o qoqlumuz-qanadımız sım-sıxı bağlayan zəncirlər kəndliyyəndən qırlır, bəzəllərsə, bundan əzi bir şey, bundan böyük bir nəmət təsvir oluna bilirmi?

Bu sözleri sizə söyləyərkən, sosializmin tətbiqində bizim maddi zərərəlmiz olmarmız, deyə bir sual xətrinə gətir. Ümmüyyəti etibar ilə bütün dünyada mənaviyyətdə olduğumuz kimi, maddiyyətdə də ən geridə qalaq, əzillən biz olduğumuz söylədim, keçmiş. Türklərin, İslamların zənginliklə ənzadə görə çox cərpənlər Bakədədir. Bu təsədüf-i zənginlərimizin sayısını, varlığını böyük, pək böyük bir əksəriyyətlə fəqlərindən və kəndi ələmin əylə ilə keçmənlərdən təşəkkül edən 350-400 milyonluq Turan və İslam nisbət ədəcək olarsa, o sayının, o varlığını əhəmiyyətsizliyi əyan-bəyan meydana çıxmarmız? Ondən ötrü bu məsələ bizə heç ürktülməməlidir. Gələcək cəmiyyəti-təbəvriyyət üçün bir saadət olacağı təbəvri edilən [müjdələnen] sosializm proqramı tətbiq ediləcək olarsa, şəxslərin zənginliyi cəmiyyəti-təbəvriyyətinin ilk təşəkkülündəki kimi ümmə ədə olacaq, yəni xalqın ələinə keçəcək. Görülür ki, bu, xalqımızın saadətində xidmət etməyi cəhəti ilə bizim dini məfkurəmizə də təvəfüq olmuş [uyğun gəlmiş] olar. Eşitməsinizdir ki, peyğəmbərdən sonra xəlifələr, səhəbələr xalqın ələməti, İslamın saadətində uğrunda olanı vərlərini fəda etmişlərdir. İslamın əsirləri əzət etmək, ağlayan yoxsulları, bixəsirləri, öksüzləri güldürməklə onları ən mötəna [şəhiyyətiyi] şüarlarından bəri idi. Şu halda, ondan qorxmada, ürkəmədə bir məna yox.

"Müsavət" firqasının tutduğu yol da bu. Bir firqə rəisi, o da mənim ələmədiyim – tədrici təkamül[ü] proqramına idkəl etmiş, bu gün millətəni, xalqına tətbiqi qəbil olə biləcək maddələri önləyir [sürmür]. Təbii ki, ehtiyac göstərdikcə, xalqə doğru dəyə gətirə bir proqramla hərəkət edəcəkdir. Buna heç şübhə etməmə.

Sürəs əhəmiyyətlə tələqi edilmişdir ki, milliləşmə məsələsi bizim üçün pək mühüm bir məsələdir. Turan və İslam bulundığı yerlərdəki bütün zənginliklər, varlıqlar və onlardan alınan vergilərə dövlət mənağına vərlən müəssisələr və işlədilan təbii sərvətlər oluşurduşuləyə öz əllərinə keçəcəkdir. Hər qisim xalq verəlmə proqramı, tələqi edilən lozunqu [şəri] qəbul etmək şərti ilə bulundığı yerin zənginliyini idarə edərək başqa yerlərə, qitələrə təkilsiz [mənasiz], rəsmisiz [vergisiz] əşya müdəviləsinə gətirəcək. Bir tərəfin insanların digər tərəfə gedib bir başqa nam ilə təhəkküm, təərrüz etməyəcək. Yə, idəal bu.

Bununla barəbar, bu təbəvriş [çax xəbərləri], bu fərziyyələri biz şimdiki ehtiyatla tələqi edəlim [qiyəmətləndirəlim]. Sosializm tətbiqatının mümkün olub-olmadığını bizi zaman göstərəcək. Hər şeylə kəmalə təmül edə-ədə gələr. Bu, təbiiatın olduğu kimi, sosiologiyann da bir qənanudur ki, bunun xəlifəni yürüdüdən mühkəməlik, vərlən fərziyyələri bəbüştün həkmətsiz qalar. İqtisadi, icimai əhvalda öylə icə məsələlər var ki, buğünkü insanın mənağıni inkisaf və tərəqqisi (emansipasiyası) buna kafli gələcəyinə heç əgill ərməyər. İnkilab olacaq, öldü. Revolutionerlərən, anarxistlərən ötdədən bəri dəvəmə, yxməq istədikləri o baxtsiz cəmiyyəti nəhəyət dəvidilər, yəhdilər. Şimdiki sira o baxtlı cəmiyyəti qurmadə. Amma ələmin əmişkül cəhəti də buradə. Yəpini yxməq qolaydır, yəni yəpənə gücdür. Bunun bir çox şərtiləri vardır. Bu şərtilər də yərinə görə dəyşir. Bu, dəllərlə sabit icimai bir haqqəti-tərxirəydir ki, inkar etməyə gəlməz.

Almaniyaədə doğən və fəhlədən başqa orta, yüksək təbəqələrə, hətta dəriülfünun [univeristet] kürsülərinə qədər yüksəkəlmə sosializm nəzəriyyələri Fransada, Belçikada, İtaliyada, Avstriyada, Rusiyada və sair Şərç məmləkətlərində müsəid zəminlər bulduğı, həkmünü sürüdüğü halda, İngiltərədə, Amerikada heç müvəffəqiyyət görəm-məmişdir. Görüdü isə, anqlo-sakson fəhləsində deyil, onlarla barəbar işləyən digər millətlər fəhləsində görmüşdür. Bunun səbəbini də məşhur fransız sosioloqlarından Edmon Demolən talif etdiyi [yazdığı] "Anqlo-saksonların səbəbi-fəiqiyyəti [üstünlüyünün səbəbi] nədir?" məm kitabında pək sarlı [arq] bir surətdə təşrih [şərh, izah] etmiş, demis:

"Yer üzündəki nəbatət kimi icimai vaq[ə]lərin [hadisələrin] də kəndilərinə məxsus cəğrəfi yerləri vardır. Onlar hər yerdə eyni tərzədə meydana gəlib bəslənənməzlər. Bulunduları mühitin təsirinə qaplaqlar [ə]şbəhsizdir. Bu da anqlo-saksonların icimaiyyəti [sosiologiya] nəqətiyə-nəzarində təşəkkülü təşəkkül-İnfradi [fərziyyəti zəminində formalsıma]; almanların, fransızların, belçikalıların, İtalyanların ilox [ya digərlərini] təşəkkülü təşəkkül-İstiraki [birgə, kollektiv zəminində formalsıma] olmaqdan irəli gəlir."

Əvət, bu pək doğrudur. Təşəkkül-İnfradiyə məxsus millətlərin kişiləri [fərqləri] təşəbbüsi-xəsinə kəndilərinə adət və sənət edinmişlər. Hər nə olursa, öz gücləri və öz iqtidərləri ilə olduğuna inanmışlar. Bu etiqadla də həyata atılmışlar. Ailələrinin tarifi, əllərinin əməyi ilə əldə etdikləri məhsullara, mətallara özəganin iştirak etməsinin təbiiəti ilə arzu etməmişlər. Onun üçün də Karl Marksın şığırdırı sosialistlər bunların arasında kəndilərinə tərəfdar bulanmamışlar.

Halbuki təşəkkülü-İstirakiyə məxsus millətlərin kişiləri təşəbbüsi-xəsinə kəndilərinə adət və sənət edinənməmişlər. Bilsək [əksinə], ehtiyaclandırın dəfini, diləklərinin qəbulunu cəmiyyətdən, hökumətdən bəkləmişlər. Əvət, onlara əşə vermmiş, qalmışdır. Onun üçün də sosialistlər buralarda həlləyə [təbii olaraq] vü əlmışlar, yürütmüşlər. İstə, sosializm proqramının hər tərəfə mövqeyi-təbiiq bulub-bulənməməsinə ehtiyatla tələqi ediydim, və səbəblərdən iləri gəlir. Yoxsa, yoxsa sosializmi bəyanmədiyimdən dəyir.

MƏTBUAT

Rusca "Azərbaycan" qəzetisi Türkiyənin şimdiki halından bəhs edərəkən, "Bütün müsəlman ələmi kəmal-i-diqqətə Osmanlı hökumətinin başına gələnləri təqib etməkdədir" deyə müsəlmanların hissiyyətinə tərcümən olmuş və bu fikrini izah edərək yazmışdır ki:

"Müsəlman millətlərinin müqəddərləri hər zaman Türkiyə iqtidarı və istədədi ilə əlaqədar olmuşdur."

Daşnaksutyunların "Vpəryod" qəzetisi bundan narazı qalaraq "Pənislamistlər" sərlovhəsi ilə bir məqalə yazıb "Azərbaycan"ın yazılmasına bir ittihadi-islamçılıq [panislamizm] istinad vermiş və məqalənin məzmununu istədiyi kimi təhrif edərək öylə qıxmışdır ki, guya "Azərbaycan" deyirmiş ki:

"İstanbul türklərdən alınar, xəlifə Kənyaya köçürülərsə, Başqırdistan ilə Qırğızistan tərəqi edənməz."

"Müsavət" in nəşri-əfkanı [fikirlərini yayən orqanı] olan "İstiqal" qəzetəsi bu münasibətdə yazdığı baş məqaləsində dəspəklərən İstibdad dövüründə müsəlmanların hər hərəkətinə "İttihadi-İslam", İnkilab vaxtında "kontrevolyusioner" [əksinqiləbçi] addı qoyaraq təhəttəndirəməklə min fələkət qıxdırılıqən, Nikolay dövüründə Qars, Ərdəhan və Batum faciələrini, hürriyyəti zamanında Baki Mart hadisəsi qıxdırılıqları qeydə dəyir ki:

"Zaman əndüdi, başqa vaxtlar gəldi. İndi kəndisində ilqoy-fikir oluncuq [təsiri edəcək] nəfz [nüfuzu] və hakim qüvvət nə qəzəmdir, nə də bələyimiz."

İngiltərə və Müttəfiqlər komandanlığı!

Onun üçün həqiqi surətdə Qafqaziya türkləri haqqında sui-zənn həsil etmək mümkün isə, bitib [təbii olaraq] o vəziyyəyə təsəddüq ediləcəkdir. "İttihadi-İslam" təhəmmət hər ehtimala görə yəna mövsüminü bulacaqdı. Mələm o, Müttəfiqlərə qarşı bu fikirdən isti-

fadə olunmuşdu. Onun üçün də təsəvvür etməliydiki ki, "panislamizm" təhəmmət hər halda "kontrevolyusioner" təhəmmətdən daha kəskin və daha "fəydəli" olacaqdı.

Sənə türkələr haqqında ermənilərin nə fikirdə olduqlarını qeydlə, İstanbul məsələsinə və müsəlmanların ələqəsinə keçərək yazır ki: "Faqət İstanbul bu gün türk ələminin yalnız xəlifəsi oturan bir yer deyildir. Burası türk ədəbiyyatının, türk fəlsəfəsinin, türk elm və ürəfinin ən zəngin və ən müttəraqq mərkəzidir, mərkəzi-ürfəndir.

Türkləri hər bir haqla mələk olduqları və bu mükiyyətlərinə hər nəqətiyə-nəzardən haqlı olduqları İstanbuldan cərpərlərsə, xəlifə ilə mərbutiyyəti-diniyyətləri [dini bağlılıqları] nəqətiyə-nəzarindən deyil, türk və İslam olan kütlələri ona görə rəncidə, ona görə münfəil edər [həyəcanlandırdır, etirazlarına səbəb olar] ki, ələmi-mədəniyyət tələqi mühəribə və böyük inqilabın ələmi olduğu təyini-müqəddərat prinsipi [i] Türküylə ilə ələmi-İslamə gəlincə, əyaqlar altına salmış olar. Türk düşmənləri ilə ruhlənməs, Türküylə ədəvətini bir idəal dərəcasına qıxmırs dəsnaksutyun ruhu mütaəssib [təəssübəkəs] və İntiqamcu [İntiqamçı] hər bir erməni üçün əlbəttə ki, türklərin İstanbul kimi ələmsümlü bir mərkəzdən ayrılıb də Anadoluən hücrə [uzaq, tənəh] bir guşasına qovulması arzu olunar bir vaq[ə]dir.

Faqət bu arzu olunur vaq[ə]ni heç bir türk-müsəlman ruhu işyən etmədən təsəvvür edənməz.

O bədət-i-milliyəsi [milli əbədilər], cavameyi-şərifəsi [məbərek cəmələri], anəni-İslamiyyəsi [İslami adət-ənənələri] ilə hər türkün və hər bir müsəlmanın mədəniyyət Kəbəsinə təşkil edən İstanbulu bir azərbaycanlı türkü bərfəz [fərz edək ki] İstanbul əşiqi bir firəng mühərriri Pyer Lotidən daha az bir eşşə vələ bilməz. Böylə türk və müsəlman bir şəhər, nüfusunun [əhəlisinin] əksəriyyəti-təqətsi [mütaəq əksəriyyəti] daxi türk olduğu hələ bilməz həman həangi mövhüm [xəyalı] bir haqq üclünə bəşqələrinə veriləcək də, buna qarşı işyən etmək "İttihadi-İslam" fikrinin "təcəvüzkar" bir təzahürü kimi görələcəkdir?"

Nəhəyə "İstiqal" in bu məsələyə necə baxdığını şərh ilə dəyir ki: "Azərbaycanla barəbar biz də Türkiyədəki xırda millətlərin təyini-ü-müqəddərat haqqına mələk olduqlarını qəbul ed